

El català en els mitjans de comunicació. Situació actual i perspectives

Barcelona: Societat Catalana de Comunicació, 2002
ISBN 84-7283-620-7

per Mercè Díez, professora de Periodisme de la Universitat Autònoma de Barcelona

Quina política lingüística es pot plantejar si no es disposa de dades suficientment detallades, fiables i regulars sobre l'oferta i el consum de mitjans de comunicació en català? I davant aquesta mancança, com afronten les empreses del sector qualsevol decisió relativa a l'ús de la llengua? L'obra que ressenyem no es proposa respondre a aquestes preguntes però inevitablement les suscita, perquè posa en evidència la falta d'instruments adients per conèixer de manera precisa quin és el nivell de presència i ús del català en uns agents clau a l'hora d'assegurar la normalització i el dinamisme de la llengua.

El treball de les autores i els autors que han participat en aquest estudi s'ha centrat principalment en la sistematització de les dades disponibles sobre la situació del català en els mitjans, tant des del punt de vista de l'oferta com del consum. Aquesta tasca ha estat d'una gran complexitat perquè únicament es disposava de dades parcials. Les disparitats pel que fa al nivell d'informació estadística disponible s'han donat tant entre els diferents territoris de parla catalana -l'escassetat i la dificultat en la verificació de les dades va impedir incloure un capítol sobre els mitjans a la Catalunya Nord, com inicialment s'havia previst-, com entre els diferents mitjans de comunicació -cal esmentar especialment les dificultats a l'hora d'analitzar un nou mitjà com Internet- o entre tipologies de mitjans -destaca el gran desconeixement existent sobre la situació dels mitjans locals. A més a més, per complicar encara més la tasca, les disparitats també es presenten en la disponibilitat de dades sobre el consum i sobre l'oferta. En el cas del consum, és possible obtenir dades recents a partir dels estudis que analitzen periòdicament els nivells de difusió i d'audiència de certs mitjans. En canvi, en el terreny de l'oferta, la publicació de dades contrastades sol ser molt més lenta.

Davant aquest panorama, resulta absolutament pertinent que Imma Tubella, coordinadora de la recerca que dona cos a aquesta monografia, reclami la necessitat de crear un observatori estable d'indicadors d'ús del català en els mitjans. Un instrument com aquest podria aportar un coneixement més rigorós de la situació. D'una banda,

permetria sistematitzar les dades que ara únicament es troben de manera dispersa. De l'altra, podria assegurar que el processament de les dades es fa amb uns criteris metodològics comparables i contrastables. Seria possible, en definitiva, comptar amb sèries de dades comparables que permetrien avaluar tendències evolutives i no únicament situacions concretes. Com remarca molt encertadament Tubella, "d'aquesta manera potser podrem començar a treure conclusions qualitatives sobre la situació del català lligades a conceptes com el prestigi, l'adhesió social, etc."

En absència d'un instrument d'observació i anàlisi de les característiques esmentades, cal valorar de manera positiva l'aportació feta per la Societat Catalana de Comunicació amb aquesta publicació, que ha comptat amb el suport del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Es tracta encara d'una aportació limitada i sovint incompleta -en gran part per les dificultats abans exposades-, però aportació al cap i a la fi al coneixement del panorama del català en els mitjans.

La pretensió ha estat descriure i analitzar quina és la situació "actual" del català en els mitjans de comunicació. Un objectiu que no s'assoleix: el producte d'aquest treball col·lectiu ha estat editat tres anys després de tancar la investigació, la qual cosa, malauradament, li resta actualitat. Amb aquesta recerca, com explica el seu director, Josep M. Martí, es volia fer un estudi sincrònic datat el 1998, tot i que també es va considerar necessari fer una mirada retrospectiva anterior a aquesta data. Efectivament, la major part de les dades estadístiques més actuals fan referència a la situació existent el 1998, tot i que en algun cas (fonamentalment en el capítol sobre Internet) s'aporta dades de 1999. Però la manca d'actualitat d'aquest treball no li resta interès; en primer lloc perquè presenta un panorama global de l'oferta i el consum del català en els mitjans a final de la dècada dels noranta, i en segon lloc perquè l'esforç de compilació i sistematització de dades realitzat sobre aquest període constitueix una bastida a partir de la qual es pot facilitar la tasca que cal fer en posteriors recerques sobre dates més recents.

La primera de les recerques que integren aquesta obra indaga sobre l'evolució del català des d'una perspectiva històrica i ha estat elaborada per Josep M. Figueres amb el suport de Lluís Tolosa i David Ventura. En aquest primer capítol es presenta inicialment una breu panoràmica de l'evolució general de la presència de la llengua catalana al llarg de sis dècades, a partir de 1939. Posteriorment es

passa a observar amb més detall l'evolució experimentada en els diferents mitjans. Aquesta part del capítol ofereix una compilació d'estadístiques disperses a partir de les quals s'elaboren tot un seguit de quadres que pretenen mostrar les principals tendències evolutives. Si bé valorem la laboriosa tasca realitzada, en ocasions els criteris metodològics utilitzats resulten confusos. Per exemple, en l'apartat sobre la televisió els autors adverteixen que no tindran en compte ni els canals per satèl·lit ni les televisions locals, perquè consideren que seria "especulatiu". Amb tot, més endavant no únicament s'aporta dades sobre el nombre d'emissores de televisió local censades els anys 1984, 1991 i 1997 (sense esmentar-ne la font o fonts), sinó que la categoria *televisions* locals també apareix en dos gràfics sobre l'oferta de programació televisiva en català els anys 1989 i 1997, fent constar que el 100% de la programació d'aquestes emissores es fa en llengua catalana (1).

Val a dir també que aquest primer capítol no ha estat editat amb la suficient cura. Així, per exemple, la major part dels gràfics de l'apartat de televisió apareixen repetits. En ocasions, a més, hi ha gràfics referits exactament al mateix aspecte i elaborats a partir de les mateixes fonts on es fan constar dades diferents (2). Aquest tipus d'entrebancs fan que la lectura resulti molt entretinguda, però molt poc clarificadora.

Un dels valors afegits del capítol elaborat per Josep M. Figueres és el fet que en la bibliografia s'inclouen unes breus descripcions del contingut de les fonts utilitzades. Aquest aspecte pot ser de gran utilitat per a eventuales investigacions futures sobre el nivell de presència i ús del català en els mitjans. Cal assenyalar, però, que no totes les referències bibliogràfiques compten amb la seva corresponent descripció de contingut i, en algunes ocasions, es troba a faltar una certa actualització (3).

Els dos següents capítols del cos central del llibre es dediquen a l'oferta en català en els mitjans de comunicació i a l'ús dels mitjans des de la perspectiva de la llengua, i han estat elaborats, respectivament, per Marcial Murciano, amb l'ajut d'Enric Xicoy, i per Lúcia Oliva de la Esperanza, amb el suport de Conxa Parramon i Jordi Jauset.

El capítol sobre el consum dels mitjans compta amb una molt adient i detallada explicació dels principals problemes a què s'ha hagut de fer front a l'hora de recopilar les dades: la inexistència d'estadístiques globals actualitzades sobre el conjunt de la població i el conjunt dels mitjans, i el fet que com més reduïda i localitzada és l'emissió o la difusió d'un

mitjà més difícil és saber-ne el consum. La inexistència de mecanismes que mesurin de manera regular l'ús dels mitjans locals i comarcals no és un problema menor des de la perspectiva d'aquesta recerca. Com assenyala Lúcia Oliva de la Esperanza, els mitjans locals i comarcals és un dels sectors on l'oferta ha crescut més en els darrers temps. Partint d'aquesta constatació l'autora considera que si es pogués quantificar l'ús dels mitjans locals probablement la diferència entre el consum de mitjans en català i castellà no seria tan gran.

La diferent atenció que els autors dels tres primers capítols han prestat a l'explicació dels problemes relatius a les fonts disponibles i la metodologia de treball és un dels aspectes que posa en relleu una certa manca de coordinació global de la recerca. Hauria estat desitjable buscar una certa homogeneïtzació en el plantejament d'aquests capítols per tal de donar la sensació que encaixen en el marc d'una recerca pensada i dirigida de manera global. Lluny d'això, simplement es juxtaposen i, en ocasions, es sobreposen. Així, per exemple, sobta el fet que no es justifiqui per quina raó les categories de mitjans que s'han tingut en compte no són similars (4). Pel que fa a les superposicions, en el segon capítol, dedicat a l'oferta dels mitjans en català, s'inclouen dades sobre audiència, que correspondrien més aviat al tercer capítol, centrat en el consum. Així mateix, en la delimitació de l'abast del capítol dedicat a la perspectiva històrica de l'evolució del català, s'hauria d'haver evitat entrar en l'anàlisi del període de final dels anys noranta, que ja s'estudia en els dos capítols següents (5).

El capítol que tanca el cos central del llibre, el quart, presenta una enquesta feta a responsables d'empreses periodístiques per Albert Sáez, amb el suport d'Eva Comas i Enric Xicoy. L'objectiu era conèixer, mitjançant entrevistes personals, quina era l'autopercepció dels directius dels mitjans en relació amb l'ús de la llengua, de manera que fos possible apuntar les principals tendències i els factors més o menys valorats en la presa de decisions. Els autors adverteixen que les conclusions d'aquest capítol han de valorar-se a mode de "guia de lectura" de la resta del treball, i insisteixen que els resultats són un "contrapunt per afinar la interpretació" de les dades sobre l'evolució de l'oferta i la demanda de la llengua catalana en els mitjans de comunicació.

La inclusió d'una enquesta d'aquestes característiques resulta plenament adient. Una de les constatacions fetes en l'apartat final de conclusions pel director de la recerca,

Josep M. Martí, és que s'observa una coincidència general a considerar que la disponibilitat de l'oferta mediàtica en català genera la demanda; és a dir, que les variacions en el comportament del consum dels mitjans tenen lloc com a conseqüència de transformacions produïdes en el terreny de l'oferta. Per aquesta raó resulta de gran interès conèixer de primera mà l'opinió dels quadres directius dels mitjans sobre l'ús de la llengua.

Seria desitjable que els treballs que indaguin en el futur sobre la situació del català en els mitjans incloguin enquestes semblants per tal d'apreciar l'evolució de la percepció que de l'ús de llengua tenen els responsables de les empreses periodístiques (els autors no esmenten si amb anterioritat s'han fet altres treballs semblants), tot i que hi ha certs aspectes metodològics que podrien replantejar-se o que potser caldria justificar.

Les variables que s'han tingut en compte per triar la mostra (que ha comprès 20 mitjans) han estat la titularitat pública o privada del mitjà, el caràcter generalista o especialitzat i el fet que la cobertura fos de tot el territori o de part del territori. No s'ha tingut en compte, però, altres possibles variables (o almenys no es justifica per què s'han descartat) que podrien ser rellevants en una recerca com aquesta. Així, per exemple, no es valora quin és l'ús que fan de la llengua els mitjans (totalment, majoritàriament o parcialment en català, o bé exclusivament en castellà). A més, també hauria estat raonable buscar un equilibri entre la representació dels diversos tipus de mitjans. La selecció de la mostra ha tendit a hiperrepresentar els mitjans audiovisuals (cinc televisions i vuit emissores de ràdio, en contraposició a tres diaris i una revista).

Amb relació a l'estructura del llibre, possiblement hauria estat encertat incloure aquesta enquesta en els annexos -com un element complementari de les parts relatives a l'oferta i la demanda de mitjans en català al Principat. En canvi, es podria haver inclòs perfectament dins del cos del treball el capítol sobre el català a Internet, que ara apareix com un annex. La incorporació d'Internet a les pràctiques comunicatives quotidianes ja representava a final dels anys noranta una realitat prou destacable com per no relegar-la a la categoria afegida d'annex.

Resulta molt pertinent, en canvi, que s'hagi volgut dedicar un capítol específic a aquest mitjà. Com bé expliquen els autors -David Domingo i Antoni Esteve, que han comptat amb el suport d'Albert Benet-, "Internet és un fenomen comunicatiu complex que difícilment pot ser analitzat amb els paràmetres dels mitjans de comunicació de massa".

Això, i el fet que amb anterioritat no s'hagi portat a terme cap estudi sistemàtic sobre el català a Internet (un valor afegit, per tant, d'aquesta part de la recerca), justifica plenament l'elaboració d'un capítol diferenciat.

El llibre es complementa, a més, amb dos annexos on es revisa la situació a les Illes Balears i al País Valencià, elaborats per Matilde Delgado i per Rafael Xambó, on es posa de manifest que tant la presència com el consum són molt menors que al Principat. Com bé remarca Josep M. Martí, aquestes aproximacions tenen un caràcter més generalista, la qual cosa aconsellaria en el futur dedicar estudis més amplis per conèixer amb més detall la presència i el consum del català en els mitjans d'aquests territoris.

Notes

1. Vegeu pàgines 41 a 49. D'altra banda, en el segon capítol del llibre, s'esmenta que el percentatge d'emissions en català de les televisions locals el 1994 era del 84,7% (p. 89).
2. Vegeu els gràfics 1c, a la pàgina 46, i 6a, a la pàgina 70. En tots dos casos es refereixen al consum de ràdio en català i en castellà el 1987. Mentre en el primer cas el consum en català es xifra en un 16% en el segon arriba al 25%.
3. A tall d'exemple, la bibliografia de l'apartat sobre la producció editorial cita una publicació editada el 1993 pel Ministerio de Cultura (*Panoràmica de la edició espanyola de llibres en catalán*. 1992), sobre la qual s'esmenta que es tracta d'una publicació anual i que l'edició de 1994 "ja s'ha editat" (p. 27).
4. En el primer capítol s'analitza la producció editorial, la premsa diària, la televisió, el cinema i la ràdio. En el segon s'afegeix, a més, el teatre. En el tercer capítol l'anàlisi es limita a la ràdio, la televisió i les publicacions periòdiques (no només premsa diària, sinó també suplementos i revistes).
5. Resulta un malbaratament d'esforços que s'elaborin gràfics sobre un mateix aspecte i període temporal per a capítols diferents. A més, el resultat és desconcertant, ja que com no es treballa amb fonts similars els resultats no són idèntics. A tall d'exemple: el gràfic 4b del primer capítol (p. 44), sobre la presència del català en la programació de televisió total emesa a Catalunya el 1997, calcula que l'oferta en català arribava al 26%; en canvi, en el gràfic 8 del segon capítol (p. 88) es fa constar que arribava al 33,7% aquest mateix any.
6. Pàgines 223 i 224.